

BİTLİS KÜFREVİ TEKKESİNİN AĞRI'DAKİ TEMSİLCİLERİ VE ŞEHRİN İLMÎ VE MANEVÎ HAYATINA TESİRLERİ

Abdulcebbar KAVAK*

Öz

Anadolu'da medrese ve tekkeleriyle ilim, ahlak ve maneviyatı toplumsal alanda en yoğun hisseden şehirlerden biri Bitlis'tir. Tasavvufun kurumsallaşmasıyla beraber pek çok tarikat mensubu Bitlis'te faaliyet yürütmüştür. On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında ise Nakşibendiyye tarikatına ait medrese ve tekkeler, Bitlis'in toplumsal yapısına yeniden dinamizm kazandırmıştır. Bunlardan biri olan Küfrevî Tekkesi'nin faaliyetleri Bitlis şehrinin sınırlarını aşarak Ağrı ve çevresini de etkilemiştir. Ağrı'da Küfrevî Tekkesi mensupları müderris kimlikleriyle ilim ve tedrisatla uğraşırken, mutasavvıf kimlikleriyle de İslam ahlak ve maneviyatının yaygınlaşmasına ve toplumsal birlik ve beraberliğe öncülük etmişlerdir. Bu makalede Bitlis Küfrevî Tekkesi'nin sahip olduğu ilmî gelenek ve manevî misyonu, Ağrı'da temsil eden şahsiyetleri ve bunların toplumsal hayata tesirlerinden bahsedeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Küfrevî Tekkesi, Bitlis, Ağrı, Küfrevî Şeyhleri.

THE REPRESENTATIVES OF BITLIS KUFREVI LODGE IN AĞRI AND THEIR INFLUENCE ON THE SCIENTIFIC AND SPIRITUAL LIFE OF THE CITY

Abstract

Bitlis is one of the cities in Anatolia featuring the most intense social, moral and spiritual aspects of madrasa and dervish lodges. Along with the institutionalization of Sufism, many members of the lodges did activities in Bitlis. In the first half of the nineteenth century, the madrasah and lodges of the Naqshbandiyya sect brought back dynamism to the social structure of Bitlis. The activities of the Kufrevî Lodge, one of them, has also affected Ağrı and its surroundings by crossing the borders of the city of Bitlis. While the members of Kufrevi Lodge in Ağrı dealt with science and education with their identity as müderris, they pioneered the spread of Islamic morality and spirituality and social unity and solidarity with their Sufi identity. In this article, we are going to talk about the personalities and their effects on social life that represent the scientific tradition and spiritual mission of Bitlis Kufrevî Lodge in Ağrı.

Keywords: Kufrawi Lodge, Bitlis, Ağrı, Sheikhs of Kufrawî.

GİRİŞ

Bitlis Anadolu'nun tasavvufî açıdan en zengin şehirlerinden biridir. Şehir merkezinin yanı sıra Ahlat, Adilcevaz ve Güroymak (Norşin) ilçelerinde pek çok tarikat mensubunun faaliyet yürüttüğü önemli bir ilim kültür merkezi olmuştur. Bu meyanda Bitlis ve kazalarında farklı tarikatlara ait yirmi bir tekke ve zaviyeden bahsedilir. Şeyh İbrahim Zaviyesi, Abdülgafûr Efendi Tekkesi, Seyyid Ahmed Şirevî Tekke ve Zaviyesi ile Kayseri Tekkesi Şer'iyye defterlerinde isimleri geçen irfan merkezleridir (Akot, 2011: 24-25).

Bitlis'te faaliyetleri görülen tarikatlar içinde Kâdiriyye, Sühreverdiyye, Nurbahşiyye, Halvetiyye ve Nakşibendiyye tarikatları en yaygın olanlardır. Bu tarikatlara mensup şahsiyetlerden bir kısmının isimleri adeta Bitlis'le özdeşleşmiştir. Tebriz'de zaviyesi bulunan Nurbahşiyye tarikatı şeyhi Hüsameddin Ali Bitlisî (ö. 900/1495) (Bursalı Muhammed Tahir, 1333: I, 58) ile oğlu bilge ve mutasavvıf tarihçi İdrîs-i Bitlisî (ö. 926/1520), (Özcan, 2000: XXI,

* Doç. Dr., Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, akavak@agri.edu.tr

485) hem Kâdiriyye hem de Nakşibendiyye tarikatına mensup olan Şems-i Bitlisî (ö. 1200/1788) ile Kâdiriyyenin Müştakiyye şubesine adını veren ve daha çok Muştak Baba diye tanınan Şeyh Mustafa Muştak Bitlisî (ö. 1247/1831) bunlardandır. (Vassâf, 2011: I, 157; Bitlisî, 1992: 54-55; Akot, 2011: 29-31) Sühreverdiyye tarikatı şeyhlerinden Şeyh Ahmed Lur Baba (ö. 715/1315), Şeyh Hüseyin Ahlatî (ö. 808/1405), Halvetiyye şeyhlerinden Şemsüddin Ahlatî (ö. 1085/1674) gibi mutasavvıflar da Bitlis'in Ahlat kazasında faaliyet yürütmüşlerdir. (Birifksni,2011: 93-145)

Şehrin tasavvufî hayatında her dönem varlığını sürdüren Kâdiriyye tarikatı mensupları, on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren tasavvufî faaliyet alanını Nakşibendiyye tarikatı mensuplarıyla paylaşmak zorunda kalmışlardır. Şehrezorlu Mevlânâ Hâlid'in Şemdinli'de görevli halifesi Seyyid Taha'dan el alan Seyyid Sibgatullah Arvâsî (ö. 1287/1870), Şeyh Muhammed Küfrevî (ö. 1315/1898) ile Seyyid Sibgatullah'ın talebelerinden Şeyh Abdurrahman-ı Tâğî (ö.1304/1886), Bitlis'i doğrudan etkilerken, Seyyid Taha'nın Van'ın Bahcesaray ilçesinde Arvas Medresesinde görevli halifesi Seyyid Fehim Arvasî, faaliyetleriyle dolaylı olarak Bitlis'te etkili olmuştur.

Bitlis'te kurulan Hizan Tekkesi, Norşin Medresesi, Ohin Medresesi ve Küfrevî Tekkesi gibi Nakşibendî-Hâlidî tekkelerinin faaliyetleri sadece Bitlis'le sınırlı kalmamış çevre illeri de etkilemiştir. Muş, Erzurum, Ağrı, Kars, Iğdır ve Ardahan'ı içine alan geniş bir alanda etkili olan bu ilim ve maneviyat merkezlerinden Küfrevî Tekkesi, Ağrı'nın manevî hayatında ayrıcalıklı bir yeri bulunmaktadır. Şeyh Muhammed Küfrevî, Bitliste kurduğu Küfrevî Tekkesi yoluyla Ağrı ve çevresini en çok etkileyen Nakşibendî-Hâlidî şeyhi olurken, içinde oğlu ve bazı torunlarının da yer aldığı Küfrevî şeyhlerinin faaliyetleri, kendisinden sonra Ağrı'nın birçok ilçesinde artarak devam etmiştir.

1. KÜFREVÎ TEKKESİ

Bitlis Küfrevî Tekkesi Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden Muhammed Küfrevî tarafından kurulmuştur. Aslen Kufra(Şirvan)lı olduğu için kendisiyle beraber postnişini olduğu tekke de Küfrevî nisbetiyle tanınmıştır. Hakkârili Seyyid Taha'nın yanında seyr ü sülûkünü tamamlayan Şeyh Muhammed Küfrevî, irşad izni aldıktan sonra Bitlis'e yerleşmiş ve orada Doğu Anadolu'daki en etkin Nakşibendî irfan merkezlerinden birinin temelini atmıştır.

Bitlis'in Hizan beldesinde irşad faaliyetleri yürüten Seyyid Sibgatullah Arvâsî ve halifelerinin faaliyetleri, Bitlis ve çevresindeki şehirlerle beraber daha çok Suriye'ye kadar uzanan bölgede yoğunlaşırken, Şeyh Muhammed Küfrevî ve halifeleri Bitlis'in kuzeyinde Muş ve Erzurum'a, doğusunda ise Van gölü havzasının kuzey kesimlerinden İran sınırına kadar olan bölgede faaliyetlerini teksif etmişlerdir.

Doğu Anadolu'dan pek çok ilim talebesi tasavvufî eğitim için Küfrevî Tekkesi'ne gelmişlerdir. Bu talebelerden onlarca icâzet alarak farklı şehirlerde irşad faaliyetlerine başlamışlardır. Nakşibendî-Hâlidî mensuplarından Ketencizâde olarak tanınan Hafız Mehmed Rüşdi Efendi'nin kaleminden dökülen şu manzum satırlar, Küfrevî Tekkesinin hem Hz. Ebûbekir (ra)'e uzanan tarikat silsilesine hem de pek çok ilim erbabı ve devlet ricalinin teveccühüne mazhar olduğuna işaret etmektedir.

Ser-i şâha metaf oldu dilâ dergâh-ı Küfrevî

Tarîk-i Hazret-i Sıddik'dir bil râh-ı Küfrevî (Kutlu, 2006: 24).

Şeyh Abdurrahman Küfrevî, Şeyh Abdülbaki Küfrevî, Şeyh Abdülhadi Küfrevî, Şeyh Muhammed Emin Bitlisî, Hâce Muhammed Lütfî Efendi (Alvarlı Efe), Mola Yusuf Malazgirtî, Molla Mustafa Gevherî, Seyyid Abdülaziz Âbirî, Halife Şeyh Süleyman Patnosî, Halife Şeyh Ramazan Tutakî, Şeyh İbrahim Kopî, Şeyh Fethullah Kopî, Halife Yusuf Kağızmanî, Halife Zeynelabidin Kağızmanî, Halife Molla Ahmed Çaldıranî, Molla Muhammed Mutkî, Şeyh Şemseddin Kaşûrî, Molla Abdullah Kazanî, Halife Abdülhamid Üsküdarî, Halife Mahmud Erzincanî, Şeyh Abdülbari Küfrevî, Molla Numan Karsî bu tekkede yetişen çok sayıda mutasavvıftan bazılarıdır. (Korkusuz, 2010: 35; Küfrevî, 2013: 21-22)

Uzun yıllar hizmet veren Küfrevî Tekkesi Rusların Bitlisi işgal ettikleri 1917 yılında tahrib edilmiştir. Fakat devlet ricalinin ilgi ve teveccühü ile ayrılan resmi tahsisat sayesinde, tekke yeniden onarılmıştır. (BOA, DH.KMS, 1335, Dosya no: 43, Gömlek no: 32)

1.1. Küfrevî Tekkesi Postnişînleri

Küfrevî Tekkesi'nde postnişîn olanlar içinde kurucusu Şeyh Muhammed Küfrevî, Abdülhâdî Küfrevî (ö. 1914), Abdülbâki Küfrevî (ö. 1943) ve Şeyh Nesim Küfrevî (ö. 1950) yer almaktadır. (Lütfî, 2013: 50; Korkusuz, 2010: 34-35)

1.1.1. Şeyh Muhammed Küfrevî

Ketencizâde Hafız Mehmed Rüşdi Efendi'nin "Semiyy-i Fahr-i âlem" (Kutlu, 2006: 24-25) diye vassettiği Şeyh Muhammed Küfrevî, 1191/1777 yılında Siirt'e bağlı Kufra/Şirvan ilçesinde doğmuştur. Şark Medreselerinin iki büyük şahsiyetinden aldığı derslerle medrese tahsilini tamamlamıştır. Bunlar Siirt'in Hamid Ağa Medresesi'nin müderrisi Molla Halil es-Siirdî ile Bayazıt Sancağındaki Celalî Medresesinin müderrisi Molla Muhammed Celalî'dir. (Korkusuz, 2010: 33)

Medrese tahsilini ikmal ettikten sonra tasavvufa yönelen Muhammed Küfrevî, seyr ü sülûkünü dönemin en aktif Nakşibendî şeyhlerinden biri olan Seyyid Taha Hakkâri'nin yanında tamamlamıştır. İrşad izni aldıktan sonra görevlendirildiği Bitlis şehrine giderek ve Küfrevî Tekkesi'nin temelini atmıştır. Nehri Tekkesinde birlikte tasavvufî eğitim aldıkları Seyyid Sibgatullah ile beraber Bitlis'te başlattıkları irşad faaliyetlerinin sinerjisi Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun sınırlarını aşarak Osmanlı hâkimiyetindeki diğer bölgelere kadar yayılmıştır.

123 yıl gibi uzun bir ömür süren ve yüzlerce talebe ve halife yetiştiren Şeyh Muhammed Küfrevî, yaklaşık bir asırlık ilim ve tasavvuf hayatının büyük bir bölümünü geçirdiği Bitlis şehrinde 1316/1898 yılında vefat etmiştir. (Korkusuz, 2010: 33-34; Küfrevî, 2013: 21-23)

1.1.2. Şeyh Abdülhâdî Küfrevî

Şeyh Muhammed Küfrevî'nin en büyük oğludur. Şeyh Abdülhâdî Küfrevî babasının vefatından sonra yerine posta oturmuştur. Hazret-i Şâh olarak tanınan Şeyh Abdülhâdî, 1914 yılında vefat etmiş ve babasının türbesine defnedilmiştir. (Kutlu, 2006: 54)

1.1.3. Abdülbâki Küfrevî

Şeyh Abdülbaki Küfrevî 1872 yılında Bitlis'te doğmuştur. Medrese tahsiliyle beraber tasavvufî eğitimini Küfrevî Tekkesinde tamamlamıştır. Bir dönem İstanbul'a giden Şeyh Abdülbaki, orada irşad faaliyetlerinde bulunmuştur. İçinde Sultan İkinci Abdülhamid'in de yer aldığı üst düzey devlet ricaliyle tanışmıştır. (Kutlu, 2006: 54)

Cumhuriyet dönemi öncesi 1916 yılında kendisini Bitlis'te ziyaret eden Mustafa Kemal Paşa'yla başlayan görüşmeleri 1922 yılına kadar mektuplaşmalarla devam etmiştir. (Kutlu, 2006: 64-65) Birinci Dünya Savaşı yıllarında Küfrevî Tekkesinde postnişin olan Şeyh Abdülbaki Efendi, tekke mensuplarıyla beraber Ruslara karşı savaştığı için Osmanlı Devleti tarafından "Mecidi Nişanı" ile taltif edilmiştir. (BOA, İ..DUİT, 1335, Dosya no: 61, Gömlek no: 33)

Şeyh Abdülbaki Küfrevî 1943 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Kabri Bitlis'te babası Şeyh Muhammed Küfrevî'nin türbesinde bulunmaktadır. (Kutlu, 2006: 54)

1.1.4. Şeyh Nesim Küfrevî

Şeyh Nesim Küfrevî Şeyh Abdülbaki Küfrevî'nin büyük oğludur. İlim ve tasavvuf eğitimini Küfrevî Tekkesinde almıştır. Küfrevî Tekkesinin dördüncü postnişinidir. 1950 yılında vefat etmiş ve dedesi Şeyh Muhammed Küfrevî'nin türbesine defnedilmiştir. (Kutlu, 2006: 54)

Erzurum'da Küfrevî Tekkesinin en aktif temsilcilerinden olan ve Alvarlı Efe olarak tanınan Hâce Muhammed Lütfi (ö. 1956), müşidi Şeyh Muhammed Küfrevî'ye çok benzeyen torunu Şeyh Nesim Küfrevî için "Mir'ât-ı ceddidir" diyerek methetmiştir (Lütfi, 2013: 50).

2. KÜFREVÎ TEKKESİ'NİN AĞRI'DAKİ TEMSİLCİLERİ

Şeyh Muhammed Küfrevî ile vefatından sonra Küfrevî Tekkesinde posta oturan Nakşibendî meşayihinin yetiştirdikleri halifelerden, Ağrı ve çevresine görevlendirilenlerin büyük çoğunluğu bilinmektedir. Fakat hepsinin tespiti ciddi bir alan çalışması gerektirdiğinden şu an zor gözükmemektedir. Özellikle tarikat icazetlerinin günümüze kadar korunamaması, bazı şahsiyetlerin Küfrevî Tekkesine mensubiyetlerinin tespitini zorlaştırmaktadır. Bununla beraber bu makalede isimleri tespit edilen mutasavvıflar bile Küfrevî Tekkesinin Ağrı'daki ağırlığını göstermesi açısından önemlidir.

Küfrevî Tekkesinin faaliyetlerini Ağrı ve ilçeleri bazında ele aldığımızda, Patnos ilçesi ilk sırada yer alırken, onu sırayla Ağrı merkez, Tutak, Eleşkirt ve Hamur ilçelerinin takip ettiği görülür. Ağrı ve ilçelerinde faaliyet yürüten Küfrevî şeyhlerinden isimlerini tespit edebildiklerimiz şunlardır: (Bilici, 2005: I, 146)

Ağrı Merkezde Halife Tahir, Halife İsmail, Halife Abdülmecid, Molla Muhammed Kâsorî, Molla Abdülkadir Nadir Azîzî.

Patnos ilçesinde Şeyh Abdullah Küfrevî, Şeyh Abdülvehhâb Küfrevî, Şeyh Süleyman Patnosî, Şeyh Salih Patnosî, Halife Hasan Küçük Patnosî, Halife Ali Patnosî, Molla Abdülkerim Yıldız, Mola Abdülhadi Sayır.

Tutak İlçesinde Şeyh Abdülaziz Abirî, Şeyh Ramazan Tutağî, Halife Ali Tutağî, Molla Ahmed Cengiz Tutağî, Molla Ahmed Revânî, Molla Ömer Gülle Tutağî.

Eleşkirt ilçesinde Şeyh Abdülbarî Küfrevî, Halife Halit Eleşkirdî.

Hamur ilçesinde Halife Abdülkerim Hamurî.

Bu şahsiyetlerden bazılarının hayatı ve faaliyetleri hakkında vefat tarihlerini esas alarak daha detaylı bilgi verelim.

2.1. Şeyh Abdülaziz Abirî

Şeyh Abdülaziz Abirî Kadiriyye tarikatı mensubu olan Şeyh Ali'nin oğludur. Medrese tahsili hakkında malumatımız bulunmamaktadır.

Tasavvufî eğitim almak üzere Bitlis Küfrevî Tekkesinin postnişini olan Şeyh Muhammed Küfrevî'nin yanına gitmiş ve icâzet alarak halifesi olmuştur. İrşad bölgesi olarak Ağrı'ya görevlendirilen Şeyh Abdülaziz, Muş'un Bulanık ilçesinin Abirî köyünde ikamet etmeye devam etmiştir. İrşada çıktığında bir ay yahut kırk gün süren irşad faaliyetlerini tamamladıktan sonra tekrar Abirî köyüne dönmüştür.

Şeyh Abdülaziz 1914 yılında Ruslara karşı cihad ederken Eleşkirt ve Tutak arasında Kılıçgedik mevkiinde şehit düşmüştür. Şeyh Abdülaziz Tutak ilçesine bağlı Meter köyünde defnedilmiştir. (Bilici, 2005: I, 145-149)

2.2. Şeyh Abdülbarî Küfrevî

Şeyh Muhammed Küfrevî'nin oğludur. Medrese tahsili ve manevî eğitimini babasının yanında tamamlamıştır. Şeyh Muhammed Küfrevî'nin halifesi olarak Ağrı'ya irşad faaliyetlerini yürütmek üzere görevlendirilmiştir.

İrşad için sık sık gittiği Ağrı'nın Eleşkirt ilçesinde 1918 yılında rahatsızlanarak vefat etmiştir. (Küfrevî, 2013: 105; Kutlu, 2006: 23) Misafir olduğu Fêran köyü halkı onun köylerine defnedilmesini arzu etmişlerdir. Ağrı Şeyh Abdülbarî Küfrevî'nin hem irşad yeri hem de ebedi istirahatgâhı olmuştur.

2.3. Şeyh Abdullah Küfrevî

Şeyh Muhammed Küfrevî'nin torunudur. 1876 yılında Bitlis'te doğmuştur. Küçük yaşta annesini kaybettiğinden dedesi Şeyh Muhammed Küfrevî'nin yanında büyümüştür. Kur'an eğitimine Şeyh Süleyman'ın yanında başlamış ve dokuz yaşında hafızlığını tamamlamıştır.

Medrese tahsiline Şeyh Muhammed Küfrevî'nin yanında başlayan Şeyh Abdullah, içinde Molla Halil es-Siirdî'nin torunlarından Molla Hamid'in yer aldığı çok sayıda âlimden ders almıştır. Hem ilim icâzetini hem de tarikat icâzetini büyük amcası Şeyh Abdülhadi'den almıştır.

1916 yılında Bitlis'i işgal etmeye gelen Ruslarla cihad eden Küfrevî mensupları arasında yer alan Şeyh Abdullah Küfrevî, Ruslar tarafından esir alınmıştır. 1922 yılında esaretten kurtularak Ağrı'ya dönmüştür. Patnos'un Demirören köyünde açtığı medresede hem tedarisat hem de irşad faaliyetlerini yürüten Şeyh Abdullah Küfrevî, 1953 yılında vefat etmiş ve aynı köye defnedilmiştir. (Küfrevî, 2013: 106-114)

2.4. Molla Abdülkerim Yıldız

Molla Abdülkerim Cizre'den Ağrı'ya göç eden sûfi bir ailenin üçüncü çocuğudur. 1900 yılında Patnos'un Kazan köyünde dünyaya gelmiştir. Babası Halife Hasan olarak tanınan âlim bir şahsiyettir.

Medrese tahsili döneminde ders aldığı hocaları arasında Küfrevî şeyhlerinden Şeyh Abdülbaki Küfrevî, Şeyh Nesim Küfrevî ve Ohin Medresesinden Şeyh Alaaddin bulunmaktadır. Molla Abdülkerim ilim ve tedarisatla beraber hocalarından Şeyh Abdülbaki Küfrevî'nin yanında tasavvufî eğitim almıştır. Onun halifesi olarak Ağrı'nın Patnos ilçesinde irşad faaliyetlerinde bulunmuştur.

Kaçmaz köyünde kurduğu medresede talebe yetiştirmeye ve irşad faaliyetlerine başlayan Molla Abdülkerim, bu halini ömrünün sonuna kadar devam ettirmiştir. Yetiştirdiği talebelerinden

bazıları şunlardır: Nusret Kocabay, Molla Muhammed Şoşikî, Mola Abdülbari, Molla Seyit Bayraktar, Mola Nadir, Selahattin Erdem.

Molla Abdülkerim 1954 yılında vefat etmiştir. Cenazesinde Küfrevî ailesinden Şeyh Kasım Küfrevî de hazır bulunmuştur.

2.5. Molla Abdülkadir Nadir Azîzî

Molla Abdülkadir Nadir 1914 yılında Iğdır'ın Karahacılı köyünde doğmuştur. İlk eğitimini babası Ali b. Şano'dan almıştır. Ailesi Cizre bölgesinden Iğdır'a göç etmiş ve Molla Nadir de çocukluğunu orada geçirmiştir. Medrese tahsili için yola çıkan Molla Nadir, Kulûtah köyünde ikamet eden Molla Hasan ile Şeyh tevekkül köyünde bulunan Molla Mustafa'dan dinî ilimleri tahsil etmeye başlamıştır. Daha sonra Bitlis Norşin Medresesinde Molla Abdurrahman-ı Tağî'nin torunu Sultan Veled ile Molla Muhammed Bakî'den dersler okumuştur. Yine Ohin Medresesi'nde Şeyh Alaaddin'in rahle-i tedrisinde bir süre okuduktan sonra Muş'un Bulanık ilçesinde Molla Zahir Tendürekî ile Şeyh Cüneyd Ohînî'den dersler almıştır. Medrese tahsilinin sonunda ilim icâzetini Şeyh Nesim Küfrevî'den almıştır.

Medrese tahsilini ikmal eden Molla Nadir pek çok akranı gibi tasavvufa yönelmiş ve Alvarlı Efe namıyla tanınan Muhammed Lütfi Efendi'den Nakşibendî-Hâlidî tarikat icâzeti almıştır. Tutak ilçesinin Hasûnan köyünde yaklaşık elli yıl müderrislik ve irşad faaliyetinde bulunmuştur. Mehmed Kırkinci, Molla Abdülhakim Abirî, Karayazılı Molla Nûreddin, Molla Muhammed Diyarbekrî ve Molla Nezir Tutağî onun rahle-i tedrisinden geçen ve ilminden istifade eden şahsiyetlerden bazılarıdır.

Molla Nadir, İlim ve irşadla geçen yetmiş beş yıllık bir ömrün sonunda 1986 yılında vefat etmiştir. (el-Çânî, 2016: 146-149)

2.6. Molla Muhammed Kâsorî

Ağrının saygın âlim ve mutasavvıflarından biri olan Molla Muhammed Kasorî 1925 yılında Urfa şehrinde dünyaya gelmiştir. Kur'an eğitimine babası Molla Kasım'ın yanında başlamış ve medrese tahsiline Ağrı'nın Tutak ilçesine bağlı Mollahasan köyünde devam etmiştir. Yaklaşık 20 yıllık bir medrese tahsilinin sonunda Şeyh Kasım Küfrevî'den ilim icazeti almıştır. Yanında tasavvufî eğitim de alarak Şeyh Kasım Küfrevî'nin halifesi olmuştur.

Molla Muhammed Kasorî kendi adını taşıyan medresede daha çok ilim ve tedrisatla meşgul olur, derslerden sonra vaktini tefekkürle geçirirdi. (Bilici, 2005: I, 113-116)

İrşad izni bulunmasına rağmen Molla Muhammed Kasorî'nin vaktinin büyük kısmını talebe yetiştirmeye harcamasının temelinde, Ağrı ve çevresinde yetişmiş din adamına olan ihtiyaç bulunduğunu söyleyebiliriz. Çünkü çevrede Nakşibendiyye tarikatına mensup çok sayıda meşayih irşad faaliyetlerini aralıksız sürdürmekteydiler.

Yetiştirdiği çok sayıda talebe bulunmaktadır. Molla Selahaddin Erden, Molla Necmeddin Aydemir, Molla Mehmed Tanır, Molla Muhammed Canşî bu talebelerinden bazılarıdır.

2000 yılında Ağrı'ya bağlı Kador köyünde vefat etmiştir. Kabri Kador köyünde bulunmaktadır.

2.7. Şeyh Abdülvehhâb Küfrevî

Şeyh Abdullah Küfrevî'nin oğludur. 1940 yılında Patnos'un Demirören köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının yanında başladığı Kur'an eğitiminin ardından medrese tahsili için dönemin tanınmış bazı âlimlerin medreselerini dolaşmıştır. Molla Zahir Memânî, Molla Abdülbaki

Sibkî, Molla Nadir Karkalıkî ders aldığı hocalarıdır. İlim tahsilinin ardından ailesinin taşıdığı Nakşibendî kimliğine sahip olmak için Şeyh Kasım Küfrevî'den tarikat icazeti almıştır.

2010 yılında Ankara'da vefat eden Şeyh Abdülvehhab'ın cenazesi Patnos'a getirilmiş ve burada cenaze namazı kılınmıştır. Vasiyeti üzerine Malazgirt'in Bekirhan köyüne defnedilmiştir. (Küfrevî, 2013: 142-143)

2.8. Mola Abdülbaki Sayır

Molla Abdülbaki Sayır 1920 yılında Urfa'nın Harran ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babası Molla Mustafa, Birinci Dünya Savaşı yıllarında Ağrı'nın Eleşkirt ilçesinden ailesiyle beraber Urfa'ya göç etmiş âlim bir şahsiyettir. Molla Abdülbaki Sayır 6 yaşında iken ailesi Urfa'dan Ağrı'ya geri dönmüştür. Babası Molla Mustafa'nın yanında başladığı Kur'an eğitimini farklı medreselerde aldığı derslerle devam ettirmiştir. Muş ve Bitlis illerindeki farklı âlimlerin yanında medrese tahsilini tamamlamıştır.

Hocaları arasında Molla Ahmed Efendi, Şeyh Alaaddin Efendi, Şeyh Cüneyd Efendi, Molla Necmeddin Kodî, Molla Zahir Tendürekî, Molla Şahabeddin Kopî, Molla Ali Bitlisî ve Şeyh Muhammed Siirdî yer almaktadır.

Tasavvufî eğitime önce Erzurum'da yaşayan Alvarlı Efe'nin yanında başlamıştır. Fakat Alvarlı Efe onu Bitlis'te bulunan Şeyh Nesim Küfrevî'ye yönlendirmiştir. Molla Abdülbaki, tasavvufî eğitimini Şeyh Nesim Küfrevî'nin yanında tamamlamış ve halifesi olmuştur. Molla Abdülbaki, görev yaptığı yerlerde müderrislik ve irşad faaliyetlerini birlikte yürütmüştür.

Tutak ilçesinin Ba'do köyünde imamlık yaparken, müderrislik görevini de ifa ederek pek çok talebe yetiştirmiştir. Bunlardan bilinenler; Şeyh Abdulvehhab Küfrevî, Ercişli Molla Ahmet Hevirzong, Şeyh Vahyettin Küfrevî, Molla Mahir Taşdemir ve Kutbettin Uygur.

Patnos'un Babya köyünde görev yaptığından dolayı bu köye nispetle Molla Abdülbaki Babyî olarak da tanınmıştır. Şeyh Abdülbaki, 2013 yılında Van'da vefat etmiş ve Patnos Şehir Kabristanına defnedilmiştir.

3. KÜFREVÎ ŞEYHLERİNİN AĞRI'NIN İLMÎ VE MANEVÎ HAYATINA TESİRLERİ

Küfrevî şeyhlerinin Ağrı'nın toplumsal hayatına katkıları birden fazla alanda kendini göstermektedir. Öncelikle müderris kimlikleriyle ilim ve kültür hayatında meydana getirdikleri canlılık, dikkati çeken hususların başında yer alır. Zira Küfrevî şeyhleri bağlı oldukları Nakşibendî-Hâlidî tarikat geleneğinin bir özelliği olarak, irşat görevini yürüttükleri belde ve köylerde caminin yanına birer medrese inşa etmişlerdir. Medrese binasının yapılmadığı yerlerde ise camilerin bir bölümü medrese olarak kullanılmıştır. Bu şekilde Küfrevî şeyhleri bir taraftan o beldenin ilim ve kültür hayatına dinamizm kazandırırken, diğer taraftan okuma yazma oranının yükseltilmesine ve dinî bilgilerin halk arasında yaygınlaştırılmasına katkı sağlamışlardır. Ağrı'da irili ufaklı onlarca medreseden bahsedilebilir. Bunlar içinde yaygınlık ve tesirleri açısından en başta bahsedilmesi gerekenler Molla Muhammed Kasorî'nin Ağrı Merkez Kasor köyünde kurduğu *Kasor Medresesi*, Molla Nadir Azîzî'nin Tutak'ın Hasunan köyünde kurduğu *Hasunan Medresesi*, Molla Abdülkerim Yıldız'ın Patnos'un Kaçmaz köyünde çok sayıda talebe yetiştirdiği *Kaçmaz Köyü Medresesi*'dir.

Küfrevî şeyhlerinin Ağrı'daki faaliyetlerinde öne çıkan katkılarından bir diğeri, sūfî kimlikleriyle İslam ahlak ve maneviyatının yaygınlaşmasına öncülük etmeleridir. Sözen çok yaşantının etkili olduğu ahlak ve maneviyat sahasında Küfrevî mensuplarının oynadıkları

olumlu rol, etkisini toplumsal hayatta göstermiştir. Tasavvufî sohbet ve vaazların yanında Küfrevî şeyhlerinin bazı müritleriyle beraber köy köy dolaşarak yürüttükleri mobil irşad faaliyetlerinin müspet etkileri, fert ve aile bazında kendisini hissettirmiştir.

Küfrevî şeyhlerinin hizmetleri sadece medrese ve tekke faaliyetleri ile ahlak ve maneviyat alanlarıyla sınırlı kalmamıştır. Bu zevât, kanaat önderi ve manevî kişilikleriyle toplumun önemli hadiseler karşısında kenetlenmesi, birlik ve beraberliğinin sağlanması ve kardeşlik ortamının geliştirilmesine de yardımcı olmuşlardır.

Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların bölgeyi işgal etmeleriyle yaşanan toplu göçler ve Ruslara karşı başlatılan silahlı mücadelede, Küfrevî tekkesi mensuplarının Ağrı'da Osmanlı ordusuna verdikleri destek oldukça anlamlıdır. Bu meyanda Şeyh Muhammed Küfrevî'nin halifelerinden Şeyh Abdülaziz Abirî Tutak ile Patnos arasında Kılıçgeçit mevkiinde şehit düşmüştür. (Bilici, 2005: I, 149) Küfrevî mensuplarından Molla Muhammed Kasorî'nin üç amcası Ruslarla savaşta şehit düşmüşlerdir. (Bilici, 2005: I, 8)

Küfrevî mensuplarının Ağrı'da Ruslara karşı cihada iştirakleri, hem Osmanlı devlet ricali hem de Ağrı halkının takdirini kazanmalarına sebep olmuştur. Bu saygın konumlarını daha sonra toplumun birlik ve beraberliği için kullanmaktan geri durmamışlardır. Zira her biri eğitimli bir müderris ve mutasavvıf olarak Ağrı halkı arasında saygın bir yer edinen Küfrevî şeyhleri, aile ve aşiretler arasında meydana gelen pek çok hadisede aracılık yaparak olayların büyümeden yatıştırılmasında olumlu rol oynamışlardır.

SONUÇ

Bitlis Küfrevî Tekkesi, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Şeyh Muhammed Küfrevî tarafından kurulmuş bir Nakşibendî dergâhıdır. Nakşibendî-Hâlidî tarikat geleneğini Doğu Anadolu'da temsil eden en aktif irşad merkezlerinden biridir. Bu tekke Doğu Anadolu'nun pek çok şehrinde etkili olmuştur. Bitlis dışında etkili olduğu şehirler içinde Ağrı en başta yer almaktadır.

Ağrı'da faaliyet yürüten tekke mensupları arasında Şeyh Muhammed Küfrevî'nin oğlu ve torunlarının da yer alması, Küfrevî Tekkesi'nin bu şehirdeki tesirini arttırmıştır. Şeyh Abdülbari Küfrevî, Şeyh Abdullah Küfrevî, Şeyh Abdülvehhab Küfrevî, Şeyh Abdülaziz Abirî, Molla Muhammed Kasorî, Molla Abdülkadir Nadir Azîzî, Molla Abdülkerim Yıldız, Molla Abdülbaki Sayır Ağrı'daki Küfrevî şeyhleri arasında en çok tanınanlardır.

Bitlis Küfrevî Tekkesi mensuplarının Ağrı'daki faaliyetlerinin toplumsal alana olumlu katkıları olmuştur. Küfrevî şeyhlerinin açtıkları medreseler, Ağrı'da ilim kültür hayatının canlanmasına katkı sağlamıştır. Düzenli olarak yapılan tasavvufî sohbetler, halkın ahlak ve maneviyatının güçlenmesinde etkili olmuştur. Birinci Dünya Savaşında müritleriyle beraber Ruslara karşı savaşan Küfrevî şeyhleri, büyük toplumsal hadiseler karşısında halkın kenetlenmesinde öncü rolü oynamışlardır.

KAYNAKÇA

Akot, Bülent (2011). *Müşâtık-ı Bitlisî Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. İstanbul: İnsan Yayınları.

Bilici, Mustafa (2005). *Hikâyatü 'z-zaman Tavarihu 'l-avan*. İstanbul: Şenyıldız Matbaacılık.

Birifkani, Seyyid Mahmut (2011). *Birifkan Seyyitleri*. Ankara: Poyraz Ofset.

Bursalı Muhammed Tahir (1333). *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.

el-Çânî, Sabahüddin (2016). *'Ulemâunâ mine 'l-müderrisîn fi 'l-karni 'l- 'işrîn*. İstanbul: Dâru'r-Ravza.

Korkusuz, M. Şefik (2010). *Nehri'den Hazne'ye Meşayih-I Nakşibend*, İstanbul: Kilim Matbaacılık.

Kutlu, Hüseyin (2006). *Hâce Muhammed Lütfi Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri*. İstanbul: Damla Yayınevi.

Küfrevî, Vahyeddin (2013). *Pir Muhammed Küfrevî*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Lütfi, Hâce Muhammed (2013). *Hülâsatü 'l-hakâyık*. İstanbul: Alvarlı Efe Hazretleri İlim ve Sosyal Hizmetler Vakfı Yayınları.

Özcan, Abdülkadir (2000). "İdrî-i Bitlisî". *TDV İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları.

Şems-i Bitlisî (1992). Haz. M. Kemal Gündoğdu, Azmi Gündoğdu, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Vassâf, Hüseyin (2011). *Sefîne-I Evliyâ*. Haz. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, İstanbul: Kitabevi.

Arşiv Belgeleri

BOA, DH.KMS, 1335, Dosya no: 43, Gömlek no: 32.

BOA, İ.DUİT, 1335, Dosya no: 61, Gömlek no: 33.